

Atf / Citation

FENER, K. (2024). "Aristo'nun Retorik Adlı Eseri Bağlamında Köl Tigin Yazıtı". *Gazi Türkiyat*, 35: 163-180.

Geliş / Submitted 19.03.2024

Kabul / Accepted 23.10.2024

DOI 10.34189/gtd.35.009

ARİSTO'NUN RETORİK ADLI ESERİ BAĞLAMINDA KÖL TİGIN YAZITI

Köl Tigin Inscription Based on Aristotle's Rhetoric

Kubilay FENER*

Öz

Retorik, herhangi bir konuyla ilgili bütün inandırma veya ikna yöntemlerini bulma yetisidir. İkna etmenin uygun yollarını bulma yetisi olarak her zaman bir yargıya varılmasını hedeflediği için özünde manipülasyon potansiyeli barındırmaktadır. Bununla birlikte devleti ayakta tutma, çevreyi kontrol etme, toplum ve toplumu oluşturan bireylerle sosyal ve politik grupların çıkarları doğrultusunda başkalarının eylemlerini etkilemeye kadar uzanan geniş bir içeriğe sahiptir. Öte yandan ulusal kültürümüzün temel taşlarından olan Orhun Yazıtları dil, edebiyat, tarih, sosyoloji gibi pek çok disiplinin odak noktası olmasına karşın retorik/belagat yönünden detaylı bir şekilde incelenmemiştir. İlgili duruma istinaden bu çalışmada, Köl Tigin Yazıtı Aristo'nun Retorik adlı eseri bağlamında incelenecektir. Araştırmanın amacı, art zamanlı bakış açısı ile Köl Tigin Yazıtını Aristo'nun oluşturduğu retorik kriterleri bakımından etraflıca değerlendirmektir. Giriş bölümünde yazıtın amacı, içeriği ve kapsamı hakkında bilgiler verilecek, ardından birinci bölümde retorik kavramı tanımlanacak, ikinci bölümde Aristo'nun retorik anlayışı üzerinde durulacak, üçüncü bölümde ise Aristo'nun düşünceleri esasında Köl Tigin Yazıtı uygulamalı olarak incelenecek ve sonuç kısmında da ulaştığımız önermeler bilim dünyasının dikkatine sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orhun Yazıtları, Köl Tigin Yazıtı, Aristo, retorik, belagat.

Abstract

Rhetoric is the ability to find all methods of persuasion on any subject. As the ability to find appropriate ways to persuade always aims to reach a judgment, so it inherently contains the potential for manipulation. However, it has a wide range of content, including keeping the state alive, controlling the environment, and influencing the actions of others in line with the interests of society and the individuals and social and political groups that make up society. Again, although the

* Arş. Gör. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE. kubilay.fener53@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3291-4216

Orkhon Inscriptions, which are one of the cornerstones of our national culture, are the focus of many disciplines such as language, literature, history, and sociology, they have not been examined in detail in terms of rhetoric. Based on the relevant situation, in this study, the Köl Tigin Inscription will be reviewed in the context of Aristotle's Rhetoric. The aim of the research is to evaluate the Köl Tigin Inscription in detail from a diachronic perspective in terms of the rhetorical criteria established by Aristotle. In the introduction part of the study, information about the purpose, content, and scope of the article will be given, then in the first part, the concept of rhetoric will be defined, and in the second part, Aristotle's understanding of rhetoric will be emphasized, and in the third part, the Köl Tigin Inscription will be examined practically around Aristotle's thoughts and in the conclusion section, the propositions we have reached will be presented to the attention of the scientific world.

Keywords: Orkhon Inscriptions, Köl Tigin Inscription, Aristo, rhetoric, declamation.

GİRİŞ

Orhun Yazıtları, Türk dilinin geçmişten günümüze kalan en eski yazılı belgeleri olması nedeniyle Türkoloji çalışmaları için müstesna bir yere sahiptir. Nitekim bu öneme istinaden yazıtlar üzerine pek çok akademik çalışma yapılmış, lisansüstü tezler yazılmıştır. Bununla birlikte ilgili yazıtlar, çeşitli yönlerden pek çok çalışmaya konu olmasına karşın inandırma ve ikna sanatı olan retorik/belagat açısından birkaç çalışma dışında (Özen ve Batur 2021) detaylı bir şekilde incelenmediği göze çarpmaktadır. Oysaki retorik, hem metin üretiminde hem de metnin incelenmesinde kullanılan ve hakikati ortaya çıkarma amacı bulunan bir akademik disiplindir (Bahçecioğlu 2021: 18-19).

Retorik, MÖ. V. yüzyılda Antik Yunan'da Sokrates ve çevresindekiler tarafından kullanılmış olmakla birlikte yazılı olarak ilk kez Platon'un *Gorgias* başlıklı eserinde karşımıza çıkmaktadır (Porter 2010: 128). Platon, retorik'in sofistlerce insanları aldatma aracı olarak kullanılmasını eleştirmiş ve hakikati değiştiren, insanların menfaat ya da hırslarını tatmin için kullanılan bu sanatın güzel olmadığı hâlde makyaj yaparak insanları kandıran kişilerin yaptığı işe benzediğini ifade etmiştir (Platon 2016: 68-69). Buna karşın Aristo ise retorik'in insanlar ve toplumları ikna etmek için kullanılan bir araç olduğunu belirtmiştir (Berger 2000: 53). Dolayısıyla, retorik'in aldatıcı bir şey olmaktan ziyade toplum için faydalı olduğunu düşündüğünden Platon'dan fikir yönüyle ayrılmıştır. Öte yandan retorik geleneğinin tarihçesinde, Platon'dan çok öğrencisi Aristo'nun etkisi görüldüğü ifade edilmektedir (Bıçakçı 2012: 334).

Eldeki çalışmada Köl Tigin Yazıtı, Aristo'nun *Retorik* adlı eseri ışığında incelenecek ve art zamanlı bakış açısıyla retorik analiz yöntemi kullanılacaktır. Retorik bahsi, elbette salt Aristo'ya odaklanmayacak kadar geniş bir disiplindir, ancak çalışmamızda anılan düşünürün esas alınma sebebi, Batı retorik düşüncesinin gelişimine büyük oranda katkı sağlaması ve ilgili disipline günümüzde de geçerli olan belirgin bir sınır ve perspektif kazandırmasıdır. Nitekim *Retorik*, etkisini günümüzde de sürdüren, yüzyıllardır çeşitli araştırmacılarca alıntı yapılan ve eski ama eskimeyen bir niteliğe sahiptir (bk. West ve Turner 2010: 312). Bununla birlikte Köl Tigin Yazıtına ilişkin veriler, en güncel çalışma niteliğine sahip oluşu nedeniyle Ercilasun'un *Türk*

Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları (2016) başlıklı eserinden alınmıştır. *Retorik* adlı eserde ise Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlarına ait Ari Çokona tarafından Türkçeye kazandırılan aktarım (2021) tercih edilmiştir.

Makalenin bundan sonraki kısmında, öncelikle retorik kavramından kısaca bahsedilecek, ardından Aristo'nun retorik anlayışı hakkında bilgiler verildikten sonra sistemleştirdiği ve sınırlarını belirlediği kavramlardan yola çıkılarak Köl Tigin Yazıtı retorik özellikleri bakımından incelenmeye tabi tutulacaktır.

1. RETORİK NEDİR?

Üzerinde çok düşünülen, yoğun bir şekilde tartışılan ve uzun bir tarihi olan konularda olduğu gibi retorik de birden çok tanımı vardır. Retorik, *Türkçe Sözlük*'te "1. Güzel söz söyleme, hitabet sanatı. 2. Söz sanatlarını inceleyen bilim dalı, belagat" şeklinde tanımlanırken, ilgili terimin eş anlamlısı olarak belirtilen belagat ise şu şekilde açıklanmıştır: "1. İyi konuşma, sözle inandırma yeteneği. 2. Söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı, retorik. 3. Konuyu bütün yönleriyle kavrayarak hiçbir yanlış ve eksik anlayışa yer bırakmayan, yorum gerektirmeyen, yapmacıktan uzak, düzgün anlatma sanatı" (2019: 1977; 298). İlgili kavram, günümüzde pek çok retorik çalışmasının madeni hükmünde olan *Retorik* adlı eserde ise "Belli bir durumda var olan inandırma yollarını kullanma yetisi" olarak tanımlanmıştır (Aristoteles 2021: 7).

Meyer, *Principia Rhetorica* başlıklı çalışmasında retorik tanımlarının üç kategori altında incelenebileceğini ifade etmiştir: 1. Dinleyici odaklı tanımlar; 2. Dil ve üslup odaklı tanımlar; 3. Retor odaklı tanımlar. Araştırmacı, bu tasnifinin ardından retorik, "Belirli bir konuyla ilgili olarak bireyler arasındaki düşünce farklılıklarının müzakere edilmesi" şeklinde ifade etmiştir (2013: 18-26). Cevizci, retorik "Fikirleri, düşünceleri, en iyi biçimde ifade etme, etkili konuşma. Dili, mahkemede adaleti gerçekleştirmek, politikada yarar sağlamak vb. temelde ikna etmek amacıyla en etkili ve cezbedici bir biçimde kullanma sanatı" şeklinde tanımlamıştır (1999: 731). Araştırmacının tanımında, Aristo'nun düşüncelerinin belirleyici olduğu göze çarpmaktadır.

Kennedy, Yunanca *rhxtorikh* teriminin özellikle Atina demokrasisi olmak üzere anayasal yönetim altındaki müzakereci toplantılar, mahkemeler ve diğer resmî olaylarda geliştirilen kamu konuşması anlamına geldiğini belirtmiştir (1993: 3). Araştırmacının konuya ilişkin tespiti önemlidir. Nitekim MÖ V. yüzyılda, Atina toplumunun yaşamında demokrasi fikri yaygınlık kazanmaya başlayınca etkileyici konuşma ve toplulukları ikna etme durumu da önem kazanmıştır. Ayrıca, Yunanlılar hem politik zihniyetli hem de mahkeme konuşmalarını seven bir ırk olduğundan konuşma sanatı etkileme aracı olarak onlar için yararlı olmuştur (Ross 1993: 329). Bu noktada, mekân bakımından retorik çıkış noktasını demokratik ortamlar inşa etmiştir.

Retorikte ikna etme durumu söz konusu olduğu için çeşitli akıl yürütme yollarından oluşan ve dinleyicinin karar vermesinde etkili olan bir sanat olarak da tanımlanması mümkündür. Öte yandan retorik genellelikle güzel söz söyleme ile ilgili olduğu belirtilmesine karşın bu tür bir tanımlama anlam ve inceleme alanını daraltmaktadır. Nitekim retorik, güzel söz söylemeyi kapsamakla birlikte bize sunulan bütün konu veya olgularda ikna etme yollarını gözleme gücü şeklinde tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle, retorik salt güzel söz söyleme veya söz sanatları ile ilgilenmekten ziyade bize dayatılan ya da bizi ikna etmeye çalışan her konuyla ilgilidir. Söz gelimi, muhatabı ikna etmeye çalışan olgu, önerme, çıkarım, reklam, sözlü-yazılı göstergeler, jest ve mimikler de retorik bir parçasıdır. Dolayısıyla retorik, ikna sanatıyla ilgili olduğu için güzel söz söylemeyi de içermekle birlikte daha geniş bir alanı kapsamaktadır.

2. ARİSTO'NUN RETORİK ANLAYIŞI

Retorik, retorik ikna sanatı olarak incelemek ve öğretmek amacıyla yazılmış bir el kitabı olmasının yanı sıra retorik epistemolojik ve ontolojik, etik ve politik statüsünü açığa çıkarmak amacıyla da yazılmış felsefi bir eserdir (Çörekçioğlu 2009: 161-162). Bununla birlikte Aristo'nun düşüncesinde, felsefi bir kavram olarak diyalektik karşılık düşen bir şey ya da onun bir dalı olarak konumlandırılmaktadır (Ross 1993: 329). Aristo'nun *Retorik* adlı çalışması, aşağıda felsefi bir eser inceleme ilkesinden hareketle detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.1. Retorik Görevi ve Amacı

Aristo, ikna ve inandırma esasına dayanan retorik görevini, "*Gerçekleri birçok farklı düşünceyi ışığında görmeyi ve uzun bir akıl yürütme sürecini izlemeyi başaramayacak nitelikteki dinleyiciler önünde diğer bilimlerin ele almadığı gündelik sohbetlerimizde tartıştıklarımıza benzer konularla uğraşmak*" şeklinde tanımlamıştır (Aristoteles 2021: 11). Bu durumun sonucunda, dinleyicileri istenilen şekilde yönlendirme hedeflenmektedir.

2.2. Retorik Türleri

Aristo, *Retorik*'te konuşmanın I. Retor/Hatip, II. Konu, III. Dinleyici olmak üzere üç unsurdan teşekkül ettiğini ve asli amacının dinleyici olduğunu belirttikten sonra bu görüşünden hareketle konuşmayı dinleyicisine göre üç gruba ayırmıştır: I. Gelecekteki olaylar hakkında karar veren Halk Meclisi üyesi, II. Geçmişteki olaylar hakkında karar veren Yargıç, III. Övülen ya da yerilen olay veya kişinin iyi olup olmadığına karar veren basit gözlemci. Aristo, üç farklı dinleyici tipi olduğu için de bu dinleyicilere ayrı ayrı hitap eden üç farklı retorik türü olduğunu ifade etmiştir: I. Politik, II. Adli, III. Törenselsel (2021: 15; krş. Berger 2000: 54).

2.2.1. Politik (Öğüt Verici) Tür

- Politik söylev, bir şeyi yapmayı ya da yapmamayı öğütler.
- Politik söylevde retor, toplum için özendirici ya da caydırıcı konuşmasını gelecekte gerçekleşmesi muhtemel hadiseler hakkında yaptığı için gelecek zamanı kullanır. Nitekim lehinde ya da aleyhinde konuşulan durum, bundan sonra yapılacak veya yapılmayacak şeylerle ilgilidir.
- Politik retor, ilgili olgunun toplum için yararlı ya da zararlı olduğunu bildirmeyi amaçlar. Yararlı gördüğü eylemi, özendirir; zararlı gördüğü eylemi engellemeye çalışır. Dolayısıyla politik söylev, yararlı-zararlı şeyler üzerine inşa edilir.
- Politik retorların söylevlerinde yer verdiği önemli konuların sayısı beştir: I. Kamu maliyesi, II. Savaş ve barış, III. Ülkenin Savunulması, IV. Dış alım ve dış satım, V. Yasalar.
- Politik söylevde, geçmişten esinlenilerek geleceğin tahmin edilmesi söz konusudur.
- Yaşanmış olaylar üzerinden örnekler vermek, politik söyleve uygundur, çünkü birçok bakımdan gelecek geçmişin bir tekrürüdür. Dolayısıyla geçmişte ne olmuşsa gelecekte de aynısı olacaktır (Ariatoteles 2021: 15-18; 18-42).

2.2.2. Adli (Hukuki) Tür

- Adli söylevde retor, ya suçlamada bulunur ya da savunma yapar.
- Adli söylevde geçmiş zaman kullanılır. Retor, ister savunma ister suçlama yapsın her iki durumda da konu geçmişte olup bitmiş olaylardır.
- Adli retorun amacı, bir eylemin haklılığı ya da haksızlığını savunmaktır. Dolayısıyla bu söylev türü, haklı-haksız olgusu üzerine inşa edilmektedir.
- Adli retorluğa ait ikna unsurları şunlardır: I. Yasalar, II. Tanıklar, III. Anlaşmalar, IV. İşkenceler, V. Yeminler.
- Adli söylevde, yasa ve hakkaniyet üzerine konuşulur ve başka insanların işleri hakkında kararlar verilir.
- Örtük tasımlar, adli söylevler için uygundur, çünkü adli söylevde geçmişte yaşanan olaylar, özünde müphemiyet barındırdığı ve belirsiz oldukları için nedenlerinin tespit edilmesi ve kanıtlanması gerekmektedir (Aristoteles 2021: 15-18, 50-80).

2.2.3. Törenselle (Epideiktik) Tür

- Törenselle söylevde, övgü ya da yergi vardır.
- Övgü ya da yergi, çağdaş olaylara değindiğinden genellikle şimdiki zamanda kalınır. Bununla birlikte retorlar, geçmişini anımsatmak istediklerinde geçmiş zamanı ve gelecekte gerçekleşecek olaylar hakkında konuşmak istediklerinde ise gelecek zamanı kullanabilirler.
- Törenselle retorlar, iyilik ve kötülüğü öne çıkarmayı amaçlar. Dolayısıyla törenselle söylev metinleri, iyi-kötü ve erdem ile ahlak değerleri üzerine inşa edilmektedir.
- Törenselle söylev, okunmak üzere yazıldığından söylev türleri arasında en edebî olanıdır.
- Büyütme (mübalağa), törenselle söylev türü için uygundur.
- Törenselle söylev, savaşlarda büyük başarılar gösteren kahramanları anma veya önemli bir kişinin ölümü ardından cenaze gibi kamu törenlerinde kullanılmaktadır (Aristoteles 2021: 15-18; 42-49).

2.3. Retorikte İkna Etme Yöntemleri

Aristo, ikna etme yöntemlerini temelde iki kategoriye ayırmıştır:

1. *Sanatsal/Artistik olmayan ikna yöntemleri*: İkna edilecek mekân, söylevin şahıslara göre çekiciliği, tanıklar, işkence vb.
2. *Sanatsal/Artistik ikna yöntemleri*: Ethos, Pathos ve Logos (bk. Aristoteles 2021).

Sanatsal olmayan ikna etme yöntemleri, retorun iradesi dışında gerçekleştiği için doğrudan retorikle ilgili değildir; ancak sanatsal ikna yöntemleri, retorüğün en temel unsurlarıdır. Nitekim Aristo'nun düşünce ve görüşlerine göre bu yöntemler aracılığıyla dinleyicinin ikna olduğu varsayılmaktadır.

2.3.1. Sanatsal/Artistik Olmayan İkna Yöntemleri

Sanatsal olmayan ikna yöntemleri, retorun kontrolü dışındaki durumlara işaret etmektedir. Dolayısıyla bu yöntemlerde, dış etkenler belirleyici olduğundan konuşmanın haricinde gerçekleşen durumlar söz konusudur. Bununla birlikte iknanın yeri, konuşmanın bireylere göre çekiciliği veya adli söylevde yasalar, tanıklıklar, işkenceler, yeminler ve anlaşmalar bu tür ikna yöntemlerine örnek olarak gösterilebilir.

2.3.2. Sanatsal İkna Yöntemleri

Aristo'ya göre retorikte inandırma yöntemleri, "I. Retorun karakteri; II. Sözlerinin dinleyicilerde uyandırdığı duygular; III. Konuşma içindeki "gerçek ya da gerçeğe benzer ikna etme yolları" şeklinde üç türdür (Aristoteles 2021: 8). Retoriğin bu üç temel unsuru, dinleyiciyi inandırabilmek için aktif rolde kullanılmasının yanı sıra inandırıcı ve etkileyici bir retorik için de gereklidir (Bıçakçı 2012: 337).

Aristo, *politik* (öğüt verici), *adli* (hukuki), ve *törenselle* (epidektik) şeklinde tasnif ettiği üç retorik çeşidinin her birinde, üç ikna kanıtı olarak belirtilen *ethos*, *pathos*, *logos*'tan birisinin daha baskın veya öncül olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla, üç retorik türünde üç ikna kanıtı da mevcut olmakla birlikte baskınlık düzeylerinde farklılıklar söz konusudur. Buna göre hukuki türde ikna etme, kanıtlama yoluyla gerçekleştiği için *logos* ağırlıkta, politik türde retorun davranış biçimleri, mizacı ve erdemleri inandırıcılığı artırdığından *ethos* daha ön plandadır. Törenselle türde ise dinleyicileri canlandırmak ve duygularını harekete geçirmek amaçlandığı için *pathos* merkezî bir konumda bulunmaktadır (Altınörs 2011: 88).

Retorikte üç ikna kanıtından (*ethos*, *pathos* ve *logos*) her biri, baştan sona iç içe geçmiş bir hâlde bulunduğundan, birini diğerinden daha önemli veya üstün görmek nitelikli bir retorik için söz konusu değildir. Nitekim *ethos*, *pathos* ve *logos*'un senkronik ve uyumlu bir şekilde kullanılması, muhatabı ikna etmenin özünü oluşturmakta ve bu üç unsurun retorikteki varlığı, günümüzde dahi önemini korumaktadır (bk. Bağcı 2013: 24-37; Güzel 2016: 37).

2.3.2.1. Ethos

- Aristo'ya göre *ethos*, bir retorun amacına ulaşabilmesi için en önemli ikna yöntemlerinden biridir.
- *Ethos*, terim olarak doğrudan retorun kişiliği veya karakterine gönderme yapmakla birlikte bir yandan da retorun ahlakî karakteri, güvenilirliği ve erdemlerinin dinleyici üzerindeki etkisine işaret etmektedir. Öte yandan *ethosu* 'kaynağın inandırıcılığı' şeklinde de tanımlamak mümkündür (Benjamin 1997: 78).
- Bir retorun başarıya ulaşabilmesi için öncelikle *ethos* oluşturulmalıdır, çünkü sözlü ya da yazılı konuşmada sunulacak olan bilgiler ne kadar güvenilir ve mantıklı olursa olsun eğer ki retorun karakteri veya kişiliğine karşı bir güvensizlik durumu varsa sunulan içeriklerin dinleyicide hiçbir değeri yoktur (bk. Larson 1998: 299). Dolayısıyla bir retorun amacına ulaşabilmesi ancak *ethos* ile mümkündür.
- Retorun karakteri, konuşmanın içeriğinden bağımsız olarak dinleyici için güçlü bir inandırıcılığın başında gelmektedir.

2.3.2.2. Pathos

- *Pathos*, dinleyicilerde duygu ve hisler üzerinden belirli bir ruh hâli yaratmak için başvurulan ikna yöntemidir.
- Retorikte *pathos*, dinleyicinin görüşlerini değiştirmek için duygularına hitap etme yöntemidir ve bu yönüyle terminolojik olarak 'duygu psikolojisi' anlamına gelmektedir.
- Retor, *pathos*ta muhatabın duygularını harekete geçirmeyi ve onlara dilediği yönde duygular empoze etmeyi amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle *pathos* dinleyicinin duyguları, istekleri ve coşkularını etkileyerek istenilen şekilde yönlendirebilmeyi amaçlamaktadır.

2.3.2.3. Logos (Mantık)

- *Logos*, retorun anlattıklarını mantıklı temel ve kanıtlara dayandırmasıdır. Dolayısıyla *logos*ta inandırılması istenen konuya ilişkin mantıklı gerekçelerin sunulması söz konusudur. Buradan yola çıkarak *logos* akla, mantığa ve sebeplere başvurmak şeklinde de tanımlanabilir.
- *Logos*, bir şeyin özünü oluşturan nedendir. Dolayısıyla bu inandırma yöntemi, olguyu bizim için anlaşılır kılan etkenlere işaret etmektedir.
- Dinleyiciye mantık çerçevesinde sunulan bilgilerin inandırıcılığı ve ikna etme gücü, yüksek düzeyde olduğu için retoriğin gerçek değerinin belirlenmesinde en önemli rol oynayan ikna yöntemi *logos*dur.
- Dinleyiciler, kendilerini ikna için sunulan bilgi sürecini ancak mantıksal olarak değerlendirdikten sonra karar vermektedir. Bu durum, iknanın gerçekleşebilmesi için en değerli unsuru *logos* hâline getirmektedir.
- Retorik'te *logosun* inandırıcılığını sağlayan argüman çeşitleri olarak *örtük tasım*¹ ve *örnek* kavramları ön plana çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bunlar *logos* içindeki iki inandırma tarzıdır. Aristo'ya göre kanıtlarla inandırma işini yapanlar ya *örtük tasım* (entimem) ya da *örnek* kullanırlar, bunun üçüncü bir yolu yoktur. Öte yandan örneklerle kanıtlamanın iki türü vardır: I. Geçmiş olayların anılması, II. Hayvan masalları (bk. Baba 2017: 96-132).

3. BULGU VE YORUM

3.1. Köl Tigin Yazıtında Politik Söylev Özellikleri

Politik söylev, bir kimseye yapması veya yapmaması gereken şeyleri bildirmeyi amaç edinir. Nitekim bireysel tavsiyede bulunanlarla kamu önünde konuşanlar hep bu iki amaçtan birini güderler. Dolayısıyla politik söylevde toplumun yararını gözeten öğütler, merkezî konumdadır. Politik söylevin oluşturulma amacı, bir şeyi yapma ya

da yapmamayı öğütlemek olduğundan politik retor, dinleyicilerini bir eyleme sokma ya da bir eylemden kaçındırmaya çalışırken bu durumun onların mutluluğu ve çıkarları için olduğunu göstermelidir.

1) "Sözümü sonuna kadar dinleyin." (Ercilasun 2016: 501; KT G1).

2) "Bu sözlerimi iyice işitin, dikkatle dinleyin!" (Ercilasun 2016: 501; KT G2).

3) "Türk kağanı, Ötüken Dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz." (Ercilasun 2016: 501; KT G3).

4) "Bunca yerlere dek {ordu} yürüttüm; Ötüken Dağlarından daha iyisi hiç yokmuş devleti yönetecek yer Ötüken Dağları imiş." (Ercilasun 2016: 501; KT G4).

5) "Güneyde Çogay {Yin} Dağlarına, Tögültün Ovası'na konayım dersen, Türk milleti, öleceksin." (Ercilasun 2016: 501; KT G6-7).

6) "O yerlere gidersen Türk milleti öleceksin. Ötüken topraklarında oturup kervan gönderirsen hiç sıkıntın olmaz. Ötüken dağlarında oturursan edebî devlet tutup oturursun." (Ercilasun 2016: 505; KT G8).

7) "Ne kadar sözüm varsa bengü taşa vurdum {yazdım}; ona bakarak bilin!" (Ercilasun 2016: 505; KT G11).

8) "Taş yazdırdım; gönüldeki sözlerimi kazıttım. On Ok oğullarına, Tat'ına kadar buna bakarak bilin!" (Ercilasun 2016: 505; KT G12).

9) "Şimdiki Türk milleti ve beyleri, şimdi, {bengü taşlara} bakan olarak mı yanılacaksınız?" (Ercilasun 2016: 505; KT G11).

Retor, politik söyleve ilişkin (1) ve (2) numaralı cümlelerde sözlerinin dikkatli ve iyi dinlenmesine ilişkin öğüt vermekte ve *tüketi* "sonuna kadar", *edgüti* "iyice", *katıgdi* "dikkatle" gibi zarflarla sözlerinin önemi ve değerini vurgulayarak dikkatleri konuşacağı konunun üzerine toplamaktadır. Bununla birlikte bu cümlelerde ikna yöntemlerinden *ethos* ön plana çıkmaktadır, çünkü Bilge Kağan aynı zamanda devlet başkanı olduğu için sözleri mutlaka doğru kabul edilmektedir. Dolayısıyla burada cümleye başlarken "sözlerimi iyi dinleyin, devlet başkanı sıfatıyla ben söylüyorum" diyerek karakteri ve sözlerinin önemine göndermede bulunmaktadır.

Retor Bilge Kağan, (3)-(6) numaralı cümlelerde çeşitli yerleri görüp tanıdığını ifade etmekte ve bu tecrübelerinden yola çıkarak devleti en iyi yönetecek konunun Ötüken olduğunu bildirmektedir. Retor, burada özellikle *logos* yöntemini kullanmaktadır, çünkü daha evvel gördüğü ve tecrübe edindiği bölgeleri kendi düşüncelerine kanıt olarak göstermekte ve bu doğrultuda en mantıklı seçeneğin kendi düşüncesi olduğunu dayatmaktadır. Retorun kurduğu cümleleri, kendi hayatından edindiği deneyimlerden örneklendirmesi söylem içinde oluşan kanıtlara kaynaklık etmekte ve *logosu* etkin bir şekilde kullandığına işaret etmektedir. Öte yandan retorun (5)

numaralı cümlede belirttiği “Güneyde Çogay dağları, Tögültün Ovası” gibi bölgeleri özellikle belirtmesi, hem coğrafi bilgisinin iyi olduğuna işaret etmekte hem de bölgeyi tanıdığını dinleyiciye örtük öğrenme yöntemiyle bildirmektedir. Ayrıca, retor toplumu yakından ilgilendiren bir soruna değinerek halkının devleti sonsuza dek ayakta tutması için verdiği bu nasihatle toplumun iyiliğini istediğini muhataba sezdirmekte ve sözlerine olan inancın etkisini artırmaktadır.

Retor, (7)-(9) numaralı cümlelerde yazıtlara bakılarak geleceğin planlanması gerektiği ve bu yazıtların bir kılavuz niteliğinde olduğunu bildirmektedir. Öte yandan ilgili cümleler ve bilhassa “gönüldeki sözlerimi kazıttım” sözü, muhatapla duygusal bir bağ kurma ve duyguları harekete geçirmek için kullanıldığından *pathos* yöntemini ön plana çıkarmaktadır. Nitekim *pathos*, duygusal ve psikolojik öğeler öne çıkartılarak dinleyiciyle bağ kurmak ve olanların anlamlandırmasını buna göre yapmaktır. (9) numaralı cümlede ise politik retor, neyin iyi ve toplum yararına olduğuna ilişkin bir soruyla dinleyicilerin ilgisine başvurmuştur.

- Politik söylevde, geçmişten esinlenilerek geleceğin tahmin edilmesi söz konusudur. Bunun yanı sıra bir zamanlar olmuş olan şeyleri örnek vermek de çok önemlidir, çünkü gelecek birçok bakımdan geçmiş ne ise o olacaktır.

10) “Kutsal Ötüken toprağının halkı, gittiniz. Doğuya (gidenleriniz) gitti; batıya gidenleriniz gitti. Gittiğiniz yerlerde kazancınız şu oldu: Kanımız su gibi aktı, kemiğiniz dağ gibi yattı.” (Ercilasun 2016: 521; KT D23-24).

11) “Tatlı sözlerine, yumuşak ipeklilerine kanıp Türk milleti, çok öldün. Türk milleti öleceksin.” (Ercilasun 2016: 501; KT G6).

12) “Orada fesat kişiler, şöyle öğretirlermiş: Uzakta olanlara kötü mal veriyorlar, yakında olanlara iyi mal veriyorlar diye öğretirlermiş. Cahil kişiler o sözlere inanıp yakına gidince çoğunuz öldünüz. O yerlere gidersen Türk milleti öleceksin. O yerlere gidersen Türk milleti, öleceksin.” (Ercilasun 2016: 501, 505; KT G7-8).

Tanımlanan (10) numaralı cümlede, geçmişte yaşanan bir hadise retor tarafından dile getirilmekte, ayrıca şeylerin görüldüğünden daha büyük olduğunu kanıtlamak amacıyla da kanın su gibi akması ve kemiğin dağ gibi yatması benzetme yoluyla anlatılmaktadır. Bu durum, dinleyicide şiddetli pişmanlık hissi ile çeşitli duygular uyandırmaktadır. Retor, burada *pathos* yöntemini kullanarak konuya ilişkin geçmişte vuku bulan örnekler tanımlamış ve bunu politik söyleve başarıyla uygulamıştır. Nitekim örtük tasımlar adli söylevde yaygınken, örnekler ise politik söylevler için daha uygundur. (11) numaralı cümlede retor, geçmişte meydana gelen bir hadiseden yola çıkarak yine benzer bir şeyin olabileceğini belirtmekte ve bunu kesin bir dille ifade etmektedir. Geçmişteki olaylara başvurularak geleceğe yönelik bir uyarının yapılışı, (12) numaralı cümlede de karşımıza çıkmaktadır. Retorun anılan cümlelerde örnek tanımlama sebebi, tarihin tekerrür edişine vurgu sağlamak ve aynı hataya

düşülürse yine aynı sonuçlarla karşılaşılabilceğini vurgulamaktır. Nitekim benzer nedenler, genellikle benzer sonuçlar doğurur.

- Politik retor, bir durumun toplum menfaati için uygun ya da zararlı olduğunu belirtmek ister. Bu doğrultuda ana düşüncesini güçlendirmek için önerinin doğru ya da yanlış, gurur verici ya da onur kırıcı şeklindeki bütün ince noktalarını dinleyiciye sunar.

13) *“Bey olmaya layık erkek evlatları, Çin milletine kul oldu; hanım olmaya layık kız evlatları cariye oldu.”* (Ercilasun 2016: 509; KT D 7).

14) *“İsyankârlığın yüzünden {seni} beslemiş olan bilge kağanına, kalkınmış ve müreffeh, güzel ülkene {sen} kendin yanıldın, kötülük getirdin.”* (Ercilasun 2016: 521; KT D23).

Yukarıda belirtildiği üzere politik söylevlerin ele alınış amacı, bizleri bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya yönlendirmektir. Tanıklanan (13) numaralı cümlede, Türk halkının kutsal yerleri terk etmesi sonucunda onur kırıcı bir hadisenin yaşandığı vurgulanmakta ve kız evlatların cariye olduğu belirtilmektedir. Retor, burada aynı durumun tekrarlanmaması için bu onur kırıcı hadiseyi ana düşünceye yardımcı olması bağlamında kullanmaktadır. Bununla birlikte (14) numaralı cümlede, halk isyankâr ve kağanına karşı nankör olarak nitelendirilmiş, bu onur kırıcı durum hatırlatılarak bir daha böyle bir hataya düşülmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Öte yandan politik retorlar, “B A’dan sonra meydana geldiği için A yüzünden meydana geldi” düşüncesini çok severler. Yani (13) ve (14) numaralı cümlelerde ortaya çıkan onur kırıcı hadiselerin meydana gelişi, devlet başkanları, ekonominin bozulması, yaşamın zorlaşması gibi etkenlerden ziyade doğrudan halkın kendisinden kaynaklanmaktadır. Burada halkın mahcup edilerek kağanına daha bağlı olması ve retorun yönlendirmek istediği eyleme daha çok kenetlenmesi amaçlanmaktadır.

- Politik söylevde retor, toplumun menfaati için bundan sonra yapılması gereken veya yapılacak şeyler üzerine konuşur.

15) *“Türk milleti kendine gel ve pişman ol.”* (Ercilasun 2016: 521; KT D22-23).

16) *“Türk beyleri, millet, bunları işitin! Türk milleti {seni} derleyip toplayarak il tutacağını buraya yazdım.”* (Ercilasun 2016: 505; KT G-10).

Politik söylevlerde, gelecek zaman hedeflendiğinden olması muhtemel ve gelecekle ilgili konular, politik konuşmalar için çok uygundur. Retor, (15) numaralı cümlede halkını belirgin bir şekilde uyarmakta ve gelecekte olabilecek tehlikelere karşı dikkatli olunmasını öğütlemektedir. (16) numaralı cümlede de gelecekte olabilme ihtimali yüksek olan bir durumu taşa yazdığını belirtmektedir. Dolayısıyla burada politik söylev açısından gelecekte bahsetme durumu söz konusudur.

- Politik retorların söylevlerinde yer verdiği önemli konuların sayısı beştir: I. Kamu maliyesi, II. Savaş ve barış, III. Ülkenin savunulması, IV. Dış alım ve dış satım, V. Yasalar.

17) “On bin{er} ipekli, altın ve gümüşü eksiksiz olarak getirdi.” (Ercilasun 2016: 537; KT K12).

18a) “Milleti besleyeyim diye kuzeyde Oğuz halkına doğru, doğuda Kıtay, Tatabı halklarına doğru, güneyde Çin’e doğru on iki {kez} büyük ordu (yürüttüm); savaştım.” (Ercilasun 2016: 521; KT D 28).

18b) “Burada oturup Çin milleti ile anlaşma yaptım.” (Ercilasun 2016: 501; KT G4-5)

19) “Türk kağanı, Ötüken Dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz.” (Ercilasun 2016: 501; KT G3).

20) “Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sorun çıkarmadan ona {anlaşmaya} göre veriyor.” (Ercilasun 2016: 501; KT G-5).

21) “Bu sebeple devleti öylece kurmuşlar; devleti kurup yasaları düzenlemişler.” (Ercilasun 2016: 509; KT D3).

Konuya ilişkin (17) numaralı cümlede, kamu maliyesine yönelik bir durum bildirilmektedir. Ayrıca, ilgili cümlede “on bin” şeklindeki istatistiksel veri, dinleyicinin rasyonel algılamaya yeteneğini geliştirmekte ve *logosun* etkin bir şekilde kullanıldığına işaret etmektedir. (18a-b) numaralı cümlelerde, savaş ve barış konularına değinilmektedir. Bilge Kağan tarafından komuta edilen saldırı ve çarpışmalar konu bakımından savaşa işaret ederken, Çin milleti ile anlaşma yapılması barış konusuyla ilgilidir. (19) numaralı cümlede devlet merkezinin mutlaka Ötüken olması gerektiği belirtilmektedir. Bu satır, içerik bakımından ülkenin savunulması ve tehlikelerden uzak tutulmasıyla ilgilidir. (20) numaralı cümlede, *logos* yöntemi kullanılarak anlaşma sonucunda dış alım ve dış satıma ilişkin bir durum bildirilmektedir. Diğer yandan (21) numaralı cümlede, devletin yasalarına ilişkin bir bildirim söz konusudur. Dolayısıyla Köl Tigin Yazıtı, politik söyleve yönelik belirtilen beş temel konuyu içerik bakımından karşılamaktadır.

3.2. Köl Tigin Yazıtında Törensel Söylev Özellikleri

Törensel söylev, cenaze gibi kamu seremonisi ya da savaş kahramanlarını anma törenlerinde kullanılan bir hitap türüdür. Bu yönüyle incelendiğinde Köl Tigin’in ölümü ile ilgili olan bu yazıtın törensel söylev için incelenebilir olduğu görülmektedir.

- Törensel söylevde övgü ya da yergi vardır.

22) “[Ben] semavi Tanrı’dan olmuş Türk Bilge Kağan{ım}; bu zamana ben hükmediyorum {zamanın hükümdarı benim}.” (Ercilasun 2016: 501; KT G1).

23) “(Bunça bodun) kop itdim. Doğuda güneşin doğduğu yere, güneyde gündüz ortasına kadar batıda güneşin battığı yere, kuzeyde gece ortasına kadar; bunlar içindeki milletler hep bana bağlıdır. Bunca millet hep teşkilatlandırdım.” (Ercilasun 2016: 501; KT G2-3).

24) “Tanrı buyurduğu için, benim talihim olduğu için kağan oldum. Kağan olup yok yoksul milleti hep derleyip topladım; yoksul milleti zenginleştirdim, az milleti çoğalttım. Yoksa, bu sözlerimde yalan var mı?” (Ercilasun 2016: 505; KT G9-10).

25) “Yukarıda mavi gök, aşağıda kara yer yaratıldığında ikisi arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine atalarım Bumın Kağan, İstemi Kağan hükümdar olmuş.” (Ercilasun 2016: 509; KT D1).

26) “Sü sülepen tört bulundaki bodunug kop almış, kop baz kılmış. Ordu yürütüp dört yandaki halkları hep almışlar, hep kendilerine bağlamışlar. Başlıyı eğdirmişler, dizliyi çöktürmüşler.” (Ercilasun 2016: 509; KT D2).

27) “Bilge {derin bilgili ve uzak görüşlü} kağan imişler, alp {yiğit} kağan imişler. Yöneticileri de elbette bilge imiş, alp imiş. Beyleri de halkı da doğru {dürüst ve adil} imiş.” (Ercilasun 2016: 509; KT D3).

28) “Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı ve annem katunu yükseltmiş olan Tanrı il {devlet ve ülke} vermiş olan Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye beni, o Tanrı kağan olarak oturttu.” (Ercilasun 2016: 521; KT D25-26).

29) “Iduk Baş'ta savaştık. Köl Tigin yaya olarak boğa gibi saldırdı. Askerî vali Ong'un kaynını, silahlı {olarak} eliyle tuttu; silahlarıyla birlikte kağanına teslim etti.” (Ercilasun 2016: 525; KT D31-32).

30) “Böyle zamana hayıflanıp {lanet edip} Köl Tigin'i az sayıda er ile {oraya} ulaşım diye gönderdik. Büyük savaş yapmış. Alp Şalçı'nın kır atına binip saldırmış. Kara Türgiş halkını orada öldürmüş, almış.” (Ercilasun 2016: 529; KT D40).

Tanımlanan (22)-(30) numaralı cümlelerde, Bilge Kağan, Köl Tigin ve atalarının teşkilatçılık, savaşçı ve kutsal olma gibi çeşitli yönlerden övüldüğü görülmektedir. Söz gelimi, (22) numaralı cümlede Bilge Kağan, semavî Tanrı'dan geldiğini belirterek *ethos* yöntemini kullanmış ve kişiliğini ön plana çıkarmıştır. Retorun bu giriş cümlesi, dinî değer ve inançları ön plana çıkardığından oldukça önemlidir. Söylev içinde inanç sistemlerine gönderme yapılması, toplumun değerlerine verilen önemi göstermektedir. Nitekim Aristo'ya göre retorun toplum faziletleri hakkında bilgi sahibi olması onun *ethos* yönünü güçlü kılmaktadır. Retor, (23) numaralı cümlede *ethosu* ön plana çıkararak etrafta bulunan irili ufaklı bütün toplulukların kendisine tabi olduğunu belirtmekte ve gücüne atıfta bulunmaktadır. (24) numaralı cümlede, millet için yaptığı faaliyetlerden bahsetmekte ve Türk toplumunu maddi manevi anlamda başarılarıyla ne kadar ilerlettiğini dinleyiciye aktarmaktadır. Retor, bu ifadesinde *pathos* yöntemini kullanarak dinleyicinin duygularına hitap etmekte ve minnet duygusuyla aç hâlden tok hâle getirildiklerini hatırlatmaktadır. (25-28) numaralı

örneklerde, Bilge Kağan'ın ataları ve başarılarına övgüde bulunmaktadır. (29)-(30) numaralı örneklerde ise Köl Tigin'in askerî başarıları, cesareti ve milleti için yaptıkları övülmektedir. Retor, burada *logos* ve *pathos* yöntemiyle kardeşinin herkesçe bilinen savaştaki başarılarını hatırlatmış ve halkın gözünde kardeşiyle ilgili duyguları canlandırarak onun bir kahraman olduğunu ilan etmiştir.

31) “Çin milletinin sözü tatlı, ipekli yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipekliyle aldatıp böylece uzaktaki halkları yaklaştırmış. Yaklaşıp yerleştikten sonra kötü bilgi {fitne ve fesat} düşünürmüş.” (Ercilasun 2016: 501; KT G5).

32) “Çok bilge kişileri, çok yiğit kişileri yürütmezmiş. Bir kişi yanılrsa soyuna, halkına, evine eşliğine, dek sınır tanımazmış {sınır tanımadan yok edermiş}.” (Ercilasun 2016: 501; KT G6).

33) “Orada fesat kişiler şöyle öğretirlermiş: Uzakta olanlara kötü mal veriyorlar, yakında olanlara iyi mal veriyorlar diye öğretirlermiş.” (Ercilasun 2016: 501; KT G7).

34) “Türk milleti, tok {müstağni} ve inatçısın; açlık tokluk düşünmezsin. Bir doydun mu {bir daha} açlık düşünmezsin. Bu huyun yüzünden {seni} beslemiş olan kağanın sözlerini dinlemeden her yere gittin. Oralarda hep yok oldun, perişan oldun.” (Ercilasun 2016: 505; KT G8-9).

35) “Bilgisiz kağanlar tahta oturmuş; kötü kağanlar tahta oturmuş. Yöneticileri de bilgisiz imiş, kötü imiş. Beyleri ve halkı doğru {dürüst ve âdil} olmadığı için, Çin milleti sahtekâr ve huysuz olduğu için, hilekâr olduğu için, kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine karşı kıskırttığı için, beylerle halkı birbirine gammazladığı için Türk milleti, oluşturduğu devleti elden çıkarmış.” (Ercilasun 2016: 509; KT D5-6).

Törenselle söylevlerde övgü olduğu kadar yergi de vardır. Söz gelimi, (31)-(35) numaralı cümlelerde Çin milletinin sahtekâr ve aldatıcı oluşu kesin bir dille ifade edilmiştir. Dolayısıyla konuya ilişkin örneklerde, törenselle söylev özellikleri kolaylıkla tespit edilebilmektedir. (31) numaralı örnekte, *pathos* yöntemiyle Çin milletinin aldatıcı olduğu ifade edilmekte ve dinleyicide duyguların harekete geçirilmesi planlanmaktadır. (32) numaralı cümlede Çin devletinin gaddar ve zalim oluşu, bebekleri dahi öldürmesi kanıt gösterilerek ifade edilmekte ve böylece halkta şiddetli duygular uyandırılmaktadır. (33) numaralı cümlede, Çin'in aldatıcı yönü vurgulanırken, (34) numaralı cümlede Bilge Kağan Türk milleti hakkındaki eleştirilerinden hareket etmekte ve böylece argümanlarını destekleyerek halkını sorgulamaktadır. (35) numaralı cümlede, *pathos* yöntemiyle halkın birbirine düştüğü ve devletini elden çıkardığı ifade edilerek ileride aynı hataya düşülmemesi gerektiği belirtilmektedir.

36) “Asla varlıklı (?) bir millete hükümdar olmadım. Karınları aç, sırtları çıplak, perme perişan bir millete hükümdar oldum.” (Ercilasun 2016: 521; KT D26).

37) “Babamızın amcamızın kazandığı milletin adı sanı yok olması diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam.” (Ercilasun 2016: 521; KT D26-27).

38) “Öd Tenri yaşar; kişi oğlu kop ölgeli törümüş. Kardeşim Köl Tigin vefat etti. Ben düşündüm. Görür gözüm görmez gibi, bilir aklım bilmez gibi oldu. Ben düşündüm: Zamana {edebî olarak} Tanrı yaşar; insanoğlu hep ölmek için yaratılmış.” (Ercilasun 2016: 537; KT K10).

Konuya ilişkin (36-38) numaralı örneklerde, Bilge Kağan bizatihi kendisini övmektedir. Söz gelimi (36) numaralı cümlede perme perişan bir halka hükümdar oluşunda *ethos* ön plana çıkarılarak böylesine zorlu bir vazifeden kaçmadığı muhabata sezdirilmektedir. Öte yandan (37) numaralı cümlede, kendi çalışkanlığına vurguda bulunarak “gece uyumadığı, gündüz oturmamış”ını ifade etmektedir. Burada hem *ethos* hem de *pathos* yöntemlerinin ortaya çıktığını belirtmek mümkündür. Nitekim hem çalışkanlığını belirtmekte hem de bunu halkı için yaptığını ifade etmektedir. Bu durumda, çalışkan ve erdemli birinin söylemleri halk tarafından daha inandırıcı bulunmaktadır. Retor, (38) numaralı cümlede dinleyiciye kardeşinin ölümü nedeniyle yaşadığı üzüntüyü bildirmektedir. Burada kardeşine ne kadar düşkün olduğu, ölümden duyduğu hüznü dile getirmesi ikna yöntemlerinden *ethosu* ön plana çıkarmaktadır, çünkü retorun şefkat, merhamet, alçakgönüllülük gibi duygusal melekelerle sahip oluşu, dinleyicilerde iyi ve doğru davranışlar sergilediği izlenimi yaratacaktır. Nitekim halk, bu tür kişilik özelliklerine sahip insanların erdemli ve iyi insanlar olduğu düşüncesine sahiptir.

Övgü örneklerinin görüldüğü bu cümleler, kamu seremonisi veya savaş kahramanlarını anma için yapıldığından törensel söylev türüne girmektedir. Bunun yanı sıra tanıklanan örneklerde, törensel söylevle son derece uyumlu olan mübalağadan da söz etmek mümkündür.

SONUÇ

Köl Tigin Yazıtı, Aristo'nun *Retorik* adlı eseri bağlamında ele alındığında oldukça başarılı bir retorik metnidir. Nitekim yazıtlar pek çok yönden Aristo'nun retorik anlayışıyla uyumluluk göstermekte ve bu durum akla şu soruyu getirmektedir: Acaba Bilge Kağan, Aristo'nun *Retorik* adlı eserini okudu mu? Nitekim yazıtlarda “Yaşçı ve ağlayıcı olarak, doğuda güneşin doğduğu yerden {başlamak üzere} Orman ülkesi {Kore}, Çöl ülkesi (?), Çin Tibet, Sasani, Büyük Roma, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatablı bunca milletler{in temsilcileri} gelip ağlamışlar, hep yas tutmuşlar” (KT D4) ibaresi geçmektedir. Metinde özellikle Büyük Roma vurgusunun olması, *Retorik* metninin kaleme alındığı coğrafya ile Köktürk Devletinin ilişkilerine işaret etmektedir. Yani ilgili bölgeyle Köktürk Devletinin bir iletişimi olduğu sezilmektedir.

Öte yandan Köl Tigin Yazıtı, Aristo'nun *Retorik* adlı eseri bağlamında incelenmiş ve konuya ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Köl Tigin Yazıtı, ele alınış bakımından Köl Tigin'in ölümü üzerine yazıldığı için törensel söylev türüne girmektedirken metin içinde yapılması veya yapılmaması gereken şeyler ile halka öğüt gibi unsurlar da yoğun bir şekilde tanıklandığından politik söylev türüne de örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla ilgili yazıt, Aristo'nun belirlediği üç söylev türünden ikisini kapsamaktadır. Bununla birlikte ilgili yazıtta başlı başına bir yargılama süreci, herhangi bir mahkeme ve savunma ya da suçlama unsurları bulunmadığından adli söylev türü ile bir ilgisi yoktur.
- Köl Tigin Yazıtında en sık kullanılan ikna yöntemi, *ethos* yani retorun karakteridir. Nitekim retor, kağandır. En büyük referansı, toplumsal statüsü ve kişiliği olduğundan her ne diyorsa doğru ve haklı kabul edilmektedir. Öte yandan *pathos* ve *logos* ikna yöntemlerinin de metin içinde başarıyla ve etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.
- Logosta inandırıcılığı sağlayan argüman çeşitlerinden, geçmişte yaşanan olayları örnek gösterme durumunun kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum da *törensel* ve *politik* söylevin özellikleriyle uyum göstermektedir. Bilhassa tanıklanan örnekler, geçmişte yapılan hataların bir daha yapılmaması için verilmekte ve kendi içinde bir ders barındırmaktadır.

Makalenin sunduğu argümanlar dışında, bir önemli sonuç daha vardır. MÖ V. yüzyılda toplum yaşamında demokrasi fikri yaygınlaşmaya başlayınca güzel konuşma ve toplulukları etkileyip inandırma önem kazanmıştır (Aristoteles 2021: xiv). Dolayısıyla Antik Yunan'da dinleyiciler önünde güzel konuşma yeteneği sosyal ve siyasi hayatta çok önemli hâle gelmiştir. Bu öneme istinaden topluluk önünde konuşma sağlıklı bir demokrasi geliştirmek için çok kritik olduğundan eski Yunanlılar ve Romalılar, iyi bir konuşma yapmak için neyin gerekli olduğu hakkında düşünmeye ve yazmaya çok zaman harcamışlardır. Retoriğin çıkış noktasını oluşturan asli şey, demokratik ortamlar olmuştur. Öte yandan bilhassa Anadolu Türkleri, mevcudiyetinden 1923 yılına kadar monarşik sistemle yönetildiği için Batı'ya istinaden retorik sanatının poetikasına ilişkin derinlenmesine herhangi bir çalışma yapmamıştır. Dolayısıyla Türklerde retoriğin poetik bakımdan çok geliştiğine ilişkin bir çıkarımda bulunmak zor görünmektedir. Nitekim günümüzde de retoriğe ilişkin gerçekleştirilen çalışmalar, büyük oranda Batı'nın oluşturduğu düşünce mirası üzerinde yükselmekte veya doğrudan onların aktarımından müteşekkildir. Diğer bir ifadeyle Türklerde tarihî bakımdan retoriğin derinlenmesine gelişememe sebebi, monarşik sistemle yönetilmiş olmaları ve retoriğin de özü itibarıyla demokratik yönetim biçimlerinde ortaya çıkışıdır.

KISALTMALAR

bk. Bakınız

KT.	Köl Tigin Yazıtı
D.	Doğu Yüzü
B.	Batı Yüzü
K.	Kuzey Yüzü
MÖ	Milattan Önce

KAYNAKÇA

- ALTINÖRS, A. (2011). "Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması". *Ekeç Akademi Dergisi*, 49: 91-92.
- ARİSTOTELES. (2021). *Retorik* (çev. Ari Çokona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- BABA, C. (2017). *Retorik ve Kanıtlama, İkna Etme, İnandırma İlişkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Süleyman Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAĞCI, O. (2013). *Aristoteles Retoriği ve Siyasî Konuşmalardan Örnek Metinler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAHÇECİOĞLU, E. H. (2021). "Retoriğin Temel Unsurları Olan Ethos-Pathos-Logos Perspektifinden İkna Sanatının Kullanılışı: Müge Anlı Örneği". *Aksaray İletişim Dergisi*, 3/1: 16-42.
- BENJAMİN, J. (1997). *Principles, Elements and Types of Persuasion*. Pennsylvania: Wadsworth Publishing.
- BIÇAKÇI, A. B. (2012). "İkna Edici İletişim ve Retorik Analiz". *İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri Yazılı Metin Çözümleme* (ed. Özlem Güllüoğlu). Ankara: Ütopya Yayınevi, 334-361.
- BERGER, A. A. (2000). *Media ve Communication Research Methods*. London: Sage.
- CEVİZCİ, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- ÇÖREKÇİOĞLU, H. (2009). "Aristoteles'in Retorik Teorisi: Politik Yaşamı Savunmak". *Felsefe Dünyası*, 50: 161-183.
- EMİROĞLU, İ. (2009). *Klasik Mantığa Giriş*. Ankara: Elis Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınevi.
- GÜZEL, C. (2016). *Kırşehir'den Derlenen Efsanelerin Retorik Analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KENNEDY, A. G. (1994). *A New History of Classical Rhetoric*. New Jersey: Princeton University Press.
- LARSON, C. U. (1998). *Persuasion: Reception and Responsibility*. Belmont: Wadsworth Publishing.
- MEYER, M. (2013). *Principia Rhetorica. Una teoría general de la argumentación*. Buenos Aires: Amorrortu.
- ÖZEN, Ş., BATUR, Z. (2021). "Türklerde Hitabet: Orhun Yazıtları, Divanu Lugat-it Türk ve Nutuk". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(2): 413-431.
- PLATON (2016). *Gorgias* (çev. Furkan Akderin; haz. Ahmet Cevizci). İstanbul: Say Yayınları.
- PORTER, L. (2010). "Communication For The Good of The State: A Post-Symmetrical Polemic on Persuasion In Ethical Public Relations". *Public Relations Review*, 36: 127-133.
- ROSS, W. D. (1993). *Aristoteles. Hayatı ve Eserleri-Mantık-Doğa Felsefesi-Biyoloji-Psikoloji-Metafizik-Etik-Politika-Retorik ve Poetika*. (haz. Ahmet Arslan). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- TÜRK DİL KURUMU (2019). *Türkçe Sözlük* (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

WEST, R., TURNER, L. H. (2010). *Introducing Communication Theory: Analysis and Application*. Singapore: Mcgraw-Hill.

AÇIKLAMALAR

¹ "Örtük tasım (enthymema): Bir tasım türüdür ve az sayıda, genellikle de normal tasımı meydana getiren önermelerden daha az sayıda oluşur. Öncüllerden birinin açık olarak dile getirilmeyip düşüncede tamamlandığı tasımdır. Burada ya büyük önerme, "Yalan söylüyorsunuz, öyleyse size güvenilemez" ya da küçük önerme eksiktir: "Yalan söyleyenlere güvenilmez, öyleyse size güvenilemez". Retorik, retor ve dinleyici arasındaki ortak kanaatlerden hareket ettiği için bazı durumlarda bazı cümleleri özellikle belirtmeye gerek yoktur (Aristoteles 2021: 2). Bununla birlikte örtük tasımın kurulma nedenleri şunlardır: 1) Muhatap/dinleyiciyi konuşma ve düşüncelerimize dâhil etmek için. 2) Bütün ayrıntıları tek tek söylememe isteği. 3) Etkileyiciliği artıran edebi üslup ve ustalık için" (Emiroğlu 2009: 184).